

УДК 94(477.82)

ІДЕЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА ФЕДОРІВА ДО ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

IDEOLOGICAL FORMATION AND ACTIVITY OF PETER FEDORIV BEFORE THE SECOND WORLD WAR

Лисейко Я. Б.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна), e-mail: lyseyko@gmail.com, ORCID: IDhttps://orcid.org/0000-0003-3404-7221

Мельник Р. П.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна), e-mail: romanmelnuk@ukr.net

Lyseyko Ya. B.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History, Museology and Cultural Heritage, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine), e-mail: lyseyko@gmail.com, ORCID: IDhttps://orcid.org/0000-0003-3404-7221

Melnik R. P.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History, Museology and Cultural Heritage, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine), e-mail: romanmelnuk@ukr.net

Petro Fedoriv передусім відомий як керівник служби безпеки ОУН(б) у Закарпатському краю в 1945–1947 рр. Постать цього одного із чільних діячів українського націоналістичного підпілля до тепер не стала об'єктом спеціального вивчення в історіографії діячів ОУН–УПА. У статті вивчається діяльність Петра Федоріва до початку Другої світової війни. На кінець 20-х – 30-ті роки припало його ідейне становлення, перший досвід підпільної діяльності, участь у формуванні структур ОУН на Бережанщині та Підгаєччині. До 1939 р. Петро Федорів посів впливове становище в ієрархії ОУН і належав до проводу організації на Бережанщині.

Ключові слова: Петро Федорів, Організація українських націоналістів, Бережанський повіт.

Petro Fedoriv is primarily known as the head of the security service of the OUN(b) in the Zakarpatsky Krai. The activities of Petro Fedoriv has not become the subject of a special study in the historiography of OUN–UPA figures until now. The article is devoted to the researching of the political activities of Petro Fedoriv before the Second World War. The 20's and in the 30's was the years of his ideological formation, the first experience of illegal political and resistance activity, participation in the formation of the structures of the OUN in Berezhany and Pidgaichsi districts. By 1939 Petro Fedoriv had an influential position in the OUN hierarchy and belonged to the leadership of the organization in Berezhany region.

Keywords: Petro Fedoriv, Organization of Ukrainian Nationalists, Berezhany region.

Серед плеяди чільних діячів ОУН та УПА дослідниками досі не була пристально вивчена постать Петра Федоріва, котрий відомий передусім як керівник служби безпеки ОУН(б) у Закарпатському краю в 1945–1947 рр. П. Федорів став одним із небагатьох лідерів націоналістичного підпілля, котрі потрапили у полон та на допитах були змушені особисто давати свідчення про свою

діяльність і про український повстанський рух загалом. Матеріали слідства збереглися і містять важливу та цікаву інформацію, що розкриває сторінки біографії, ідейне становлення П. Федоріва, його підпільну діяльність та керівництво службою безпеки ОУН в Закарпатському краю. В силу того, що матеріали допитів заходились в архівах польських спецслужб, правоохоронних та слідчих органів, та порівняно не давно потрапили у фонди архіву Інституту національної пам'яті у Варшаві, доступ українських дослідників до цих матеріалів тривалий час залишався утруднений. У даній статті за мету ставимо вивчення життєпису Петра Федоріва до початку Другої світової війни на основі його власних свідчень, так і на підставі інших джерел та наукової літератури. Саме на кінець 20-х – 30-ті роки припало формування ідейних переконань, перший досвід підпільної діяльності, участь у формуванні структур ОУН на Бережанщині та Підгаєччині цього історичного діяча.

Петро Федорів народився 20 листопада 1910 р. в селі Криве Бережанського повіту (тепер Козівський район Тернопільської області), у багатодітній сім'ї Михайла Петровича і Теодосії Романівни з дому Гуня. Рід Федорівих з покоління в покоління проживав у Кривому, займаючись тут сільським господарством [2, арк. 101].

На дитинство Петра Федоріва припали епохальні зміни на карті Центрально–Східної Європи – розпочалася Перша світова війна, впала Австро–Угорська імперія, на короткий час була проголошена Західноукраїнська народна республіка, яка загинула у боротьбі з відновленою Польською державою. Очевидно, що розповіді про січових стрільців, УГА, про не так давновтрачену Українську державу, які вели між собою родичі та односельчани, не могли не вплинути на формування перших політичних поглядів та переконань хлопця.

Батько Петра – Михайло Петрович Федорів, працював бригадиром на залізниці, де обслуговував ділянку колії від с. Кривого до м. Козова [10, арк. 33зв]. Зароблені гроші передусім вкладав у навчання своїх дітей. Відтак його син після завершення загальної школи поступив на навчання у Бережанську гімназію, одну із найпотужніших у Східній Галичині. Цікаво, що П. Федорів у загальній школі провчився лише два роки – достатній рівень знань для вступу в гімназію йому допомогли здобути батько та старший брат Микола [10, арк. 33зв]. Навчання він почав в утраквістичному (з викладанням української мови) класі в 1921 році [11, s. 17]. Це були часи, коли на західноукраїнських землях лише утверджувалась польська влада. Протягом перших чотирьох років навчання П. Федорів проживав у Бережанах в учнівській бурсі, а в наступні роки доїжджав із Кривого на навчання залізницею. Випускні іспити П. Федорів намагався скласти у Бережанах ще в 1929 р., однак до 1931 року не здолав їх успішно пройти [10, арк. 33зв]. Від навчання в останні роки у гімназії його відволікла участь у громадському житті та діяльність у націоналістичних організаціях.

В умовах асиміляційної політики польської влади стосовно українців, а також, як наслідок, становлення та активної діяльності українських націоналістичних і юнацьких спортивних організацій, Петро Федорів ще з гімназійних років перейнявся ідеєю боротьби за незалежну Україну. Під час навчання в гімназії він став активним членом бережанського Пласту. Філія цієї організації в Бережанах була створена у 1922 р. стараннями директора гімназії Івана Бабія та адвоката Володимира Бемка. Станом на 1923 р. Пласт охопив майже всіх учнів-українців і нараховував понад 200 юнаків і юначок. Скоріш за все, спершу Петро належав до 24 куреня (полку) пластунів-юнаків ім. Павла Полуботка [4, с. 38].

На юнацькі роки Петра Федоріва припадає формування Організації українських націоналістів. Ідеологічний вишкіл у лавах ОУН справив важливий вплив на формування особистості та характеру молодого Петра. Переїнятий звід формальних і неформальних правил українського націоналіста ліг в основу кодексу життєвих цінностей, від яких навіть під тиском суворих життєвих випробувань Петро Федорів не відступав. Серед цих якостей особливо яскраво виділялось вміння ставити національні і організаційні інтереси понад особисті. Після здобуття гімназійної освіти і вступу до університету П. Федорів мав перед собою вигідні життєві перспективи і набагато кращі стартові позиції, у порівнянні із загалом своїх односельчан. Тим не менше, включаючись у напівлегальну, а потім в явно протиправну за польським законодавством діяльність ОУН, він розумів усі можливі наслідки для свого майбутнього. Згодом це відбилося і на його сімейному становищі – повна самовіддача у боротьбі за національну справу стала на перешкоді власного родинного щастя молодого чоловіка.

В націоналістичний рух Петро Федорів включився ще під час навчання в гімназії [4, с. 42–43]. Структуру ОУН в Бережанському повіті створено протягом 1929–1930 років [6, с. 52–53]. Займалися відповідною організацією повітовий провідник Осип Рижевський, його заступник бойовий референт Володимир Герета та члени повітового проводу: Григорій Голяш, Ярослав Старух, Петро Федорів, Дмитро Мирон, Лев Зацний, Іван Думик, Федір Федечко [3, с. 31; 4, с. 43]. Таким чином, Петро Федорів був одним із тих, стояв біля витоків ОУН на Бережанщині.

Петро Федорів ще з першого року навчання у бережанській гімназії був у особливо близьких дружніх зв'язках із Ярославом Старухом (1910–1947), майбутнім членом проводу ОУН і провідником Закарпатського краю (1945–1947). Обоє були ровесниками, походили із теренів теперішнього Козівського району, навчалися в одній гімназії, пройшли пластовий вишкіл [6, с. 104; 11, с. 17]. До цього ж середовища належав Дмитро Мирон (1911–1942) – уродженець Бережанщини, випускник тутешньої гімназії і студент правничого факультету Львівського університету, згодом політичний референт крайового проводу ОУН,

автор «44 правил українського націоналіста» [6, с. 223]. До відомих оунівців, вихідців із Бережанщини належали також Левко Зацний, Іван Габрусевич, Михайло Галаса і Галина Дидик [6, с. 74; 4, с. 42].

Успішне формування структур ОУН проявилось у 1930 році найбільшим досі розмахом саботажів і протестних акцій у Тернопільському воєводстві [6, с. 130]. У цей час діяльність Петра Федоріва, який разом з іншими членами організації включився в активну протидію пацифікаціям, врешті була помічена польськими правоохоронними органами. Через антипольську діяльність він мав серйозні клопоти із здачею іспитів у гімназії і в 1930–1931 роках відбув свій перший арешт. Оскільки слідство не змогло довести вину Петра Федоріва, його випустили на волю [9].

Після невдало зданих іспитів у Бережанах, П. Федорів у 1931 р. повторно складає випускні іспити в одній із львівських гімназій [10, арк. 33зв]. Після отримання атестату зрілості того ж року П. Федорів записується на правничий факультет Львівського університету, де після складення вступного іспиту був прийнятий на навчання на 1931–1932 навчальний рік [10, арк. 33зв; 1, с. 440]. На жаль, серед матеріалів про студентів юридичного факультету міжвоєнного періоду, які сьогодні зберігаються в Державному архіві Львівської області не вдалося віднайти документів про навчання Петра Федоріва. Можливо це пов'язано з тим, що окремі студенти записувалися на юридичний факультет, проте навчання зразу не починали, бо не мали коштів. Через якийсь час з тієї ж причини студенти могли не здавати іспитів, і таким чином роками числились студентами перших курсів [4, с. 38]. Ймовірно, подібна ситуація могла мати місце у випадку із Петром Федорівим. Слід зазначити, у протоколах допитів він стверджував, що навчався переважно самостійно вдома і дуже рідко – лише кілька разів у році навідувався у Львів. На допитах П. Федорів повідомляв, що до 1934 року переважно перебував у рідному Кривому, допомагаючи батькові у веденні господарства, хоча насправді у цей час провадив підпільну діяльність в ОУН на Бережанщині [10, арк. 34].

Попри нечасті відвідини Львова, навчаючись в університеті Петро Федорів не міг цілком бути осторонь політичного життя українського студентства міста. Відомо, що у той час він виконував кур'єрські функції проводу ОУН під псевдо «П'єр» і «Сівко» [3, с. 194]. Становище студента правничого факультету Львівського університету було водночас вдалим прикриттям для підпільної праці та своєрідним алібі, що пояснювало періодичний рух молодого чоловіка між Львовом та Бережанами. Виконання завдань зв'язкового та кур'єра сприяли пільги на проїзд, з яких Петро Федорів користав як син залізничника [5, с. 41].

У протоколах допитів П. Федорів зізнав, що під час навчання в університеті контактував із земляками з Бережанщини – Іваном Маленьким, Іваном Малаховським, Володимиром Савчаком, Михайлом Галасою, Левком Зацним. Усі вони належали до студентської секції при бережанській

Просвіті, яка вирізнялася своєю активністю [8, арк. 79зв]. У Бережанах, в будинку Просвіти раз на два тижні відбувалися збори, на яких студенти виголошували доповіді на різні теми. Членом студентської секції Просвіти Петро Федорів залишався до 1937 року, поки вона не була зліквідована. Опісля він й надалі належав до Просвіти, і був її активним членом аж до вересня 1939 р. [10, арк. 37зв].

На початку 30-х років культурно-освітня секція при філії товариства «Просвіта» перетворилася на легальне прикриття праці бережанської ланки ОУН. Зокрема, 1 серпня 1933 р. Я. Старух провів збори секції за участі близько 20 осіб, серед яких були Лев Зацний, Петро Федорів, Богдан Старух, Марія Вітковська, Станіслав Седецький – всього біля 20 чоловік. Окремі делегати склали звіт про свою освітню діяльність на селі, після чого обговорювали завдання в цій галузі на майбутнє. На переконання польської таємної поліції секція бережанської Просвіти була тісно пов'язана з ОУН і без сумніву ці збори були скликані тільки для цілей націоналістів, тим більше, що їх скликав Ярослав Старух [3, с. 40; 4, с. 43–44].

В роки навчання в університеті Петро Федорів провадив підпільну діяльність в лавах бережанської повітової Організації українських націоналістів. Він став співорганізатором підпільної мережі на Бережанщині і під псевдонімом «Пер» розробив складну, але чітку систему підпільної роботи та боротьби ОУН з польськими властями на теренах повіту [7]. Підпільна діяльність перешкодила навчанню на правничому факультеті. У протоколах допитів Петро Федорів ствердив, що у 1933 р. був відрахований з університету, оскільки провалив підсумкові екзамени на другому році навчання. Натомість його дружина Теофілія Бзова у своїх спогадах свідчила, що її чоловік перервав навчання у 1934 р. через черговий арешт [10, арк. 34].

У 1933 році крайовим провідником ОУН стає Степан Бандера. Провідник втілював тактику замахів та бойкотів проти національно-політичного і поліційного терору польської влади, а також розгорнув активну агітаційно-пропагандистську діяльність українських націоналістів [6, с. 155]. В контексті цієї політики у 1934 р. бойовик ОУН Петро Мацейко здійснив замах, що завершився вбивством міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького – організатора і натхненника «пацифікації». Ця подія спровокувала хвилю арештів членів та діячів ОУН.

Співробітники слідчого відділу арештували Петра Федоріва у Львові 14 червня 1934 року, одразу після того, як він відвідав помешкання Ярослава Старуха. Останнього також заарештували через кілька днів 17 червня [3, с. 41]. Після арешту Петро Федорів так і не потрапив під суд, вироку не отримав, але до жовтня 1936 року перебував в ув'язненні. Там йому довелося витримати важкі допити. Пройшов теж випробування голодом – був період, коли без їжі провів дев'ять днів. Слідчим не вдалося довести вину Федоріва, хоча

на той момент він уже був зв'язковим Крайового проводу ОУН і опікувався Бережанським округом та Підгаєччиною [5, с. 40, 43].

Після арешту Федорів постійно перебував під наглядом поліції, що неабияк ускладнювало його політичну та підпільну діяльність [5, с. 43]. Нелегкі часи переживала й сама Організація українських націоналістів. Організаційна мережа ОУН у 1934–1935 роках зазнала серйозних ударів внаслідок ув'язнення в тюрмах значної кількості членства, зокрема провідної ланки. Кількаразові спроби відновити крайову екзекутиву постійно зазнавали ударів через арешти її новопризначених членів. Нормальну працю КЕ ОУН ЗУЗ вдалося відновити тільки у першій половині 1936 року. Роботу довелося починати заново і діяти на більш конспіративних засадах. З 1936 р. ОУН вдалося не тільки відновити працю, а й поширити її на слабо опановані або ще не освоєні ділянки і терени [4, с. 55].

З 1936 року Петро Федорів працював на Підгаєччині, займаючись організаційною роботою та налагодженням діяльності українських націоналістів у цьому терені. Прикриттям його діяльності стала робота у Повітовому кооперативному союзі у Підгайцях. Щоб здобути хоч якийсь фах, він спершу записався на кооперативні курси, потім у Підгайцях протягом року працював як практикант, а з 1936 до 1939 року бухгалтером [10, арк. 21, 34]. У Підгайцях П. Федорів мешкав на вулиці Вузькій у вдови Почобок. У цьому ж будинку мешкав директор спілки Іван Михайлів [10, арк. 34].

Місцева мережа ОУН була добре зорганізована і законспірована, а при цьому не мала засобом жодних «вибриків», тобто голосних, але несанкціонованих і непотрібних антипольських акцій. На Підгаєччині було відкрито школу, яка готувала військові кадри для ОУН, також тут націоналісти зорганізували хімічну лабораторію, де виготовляли ручні гранати, міни та самозапальні пакети. Майже по всіх селах Підгаєцького повіту до 1939 року були створені збройні боївки ОУН. Тут також організовано підпільну друкарню крайової екзекутиви ОУН, яка вже у 1937 р. запроцювала в Угринові і діяла під криптонімом «Мандоліна» до осені 1939 р. Друкарню очолив майбутній командир УПА Василь Кук [4, с. 57; 6, с. 103]. За свідченнями Теофілії Бзової, Петро Федорів відіграв чільну роль організації підпільних структур Підгаєцького повіту та друкарні [5, с. 47–48].

Ще з початку 30-х років П. Федорів почав відвідувати Підгаєччину не лише в зв'язку з підпільною діяльністю, але й з особистих мотивів. Тут у селі Носів жила його майбутня дружина Теофілія Бзова, також активна членкиня місцевої структури ОУН. За свідченням самого П. Федоріва, познайомився із нею ще в 1932 р. [10, арк. 36зв]. Від тоді він час від часу навідувався в Носів, приїжджаючи то зі Львова, то із рідного села Кривого. В гостях у своєї нареченої Теофілії Бзової П. Федорів провів різдвяні свята 1937 року [5, с. 11].

До початку Другої світової війни Бережанський і Підгаєцький повіти, де зосереджувалась діяльність Петра Федоріва, стали одним із важливих плацдармів підготовки бойовиків ОУН. Для вишколу повстанських кадрів у важкодоступних місцевостях Підгаєцького повіту було засновано не менше семи навчальних таборів ОУН, у лісах провадились військово-ідеологічні курси [6, с. 229]. Петро Федорів у процесах підпільної діяльності відігравав непересічну роль. До 1939 року він посів впливове становище в ієрархії командування ОУН. П. Федорів поряд з Григорієм Голяшем («Тарас Бульба») став провідником Бережанської Крайової езекутиви ОУН – однієї із найактивніших з поміж інших 18 округ на західноукраїнських землях. Тоді він діяв під псевдонімом «Сівко» [6, с. 223–224].

Активізація діяльності УПА спровокувала нову хвилю арештів її членів. Репресії не минули Петра Федоріва – його третій арешт припав на 1938–1939 роки, після нападу націоналістів на поліційну станцію в Гаях поблизу Львова. У цей час польська влада, щоб уберегти свої позиції на західноукраїнських землях, вдалася до проведення широкомасштабних операцій з ліквідації ОУН. Внаслідок арештів в'язниці були переповнені, прокуратура та суди не встигали доводити справи до завершення. Така ситуація влаштувала польську владу: вона припиняла підпільну діяльність затриманих, здебільшого не маючи доказів, щоб їх засудити. Всього в 1938–1939 роках польська поліція і служба безпеки за приналежність до ОУН заарештували близько 20 тис. осіб [6, с. 222].

Арешт П. Федоріва мав завершитись судом, за свідченням адвоката Старосольського йому могло загрозувати навіть довічне ув'язнення. Арешт відбував у Львові, в тюрмі «Бригідки». Там спершу його провідувала наречена Теофілія Бзова, а після заборони прийому відвідувачів – лише батько. Час до часу ув'язненому вдавалось передавати дуже обмежені передачі: хліб, смалець, солонину, цибулю, сухарі [5, с. 58–59]. З ув'язнення П. Федоріву вдалось вийти лише з початком Другої світової війни. Він, як й інші українські націоналісти застав нові реалії військового повсякдення, падіння старого окупаційного режиму та утвердження нового, щопривносилоперед ОУН як нові виклики так і нові можливості.

Становлення Петра Федоріва як однієї із непересічних фігур українського націоналістичного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період не відрізняється від типових життєвих стратегій, які реалізували члени українського підпілля з числа його ровесників. Виходець із звичайного галицького села, Петро Федорів з юнацьких років захопився ідеями українського націоналізму, пройшов ідейне становлення в лавах Пласту, Просвіти, став одним із тих, хто започатковував діяльність ОУН на Бережанщині. Гімназійна освіта, вступ на правничий факультет Львівського університету відкривали перед ним непогані життєві перспективи, однак для себе пріоритетною він визначив саме ідею боротьби за незалежну українську державу методами, які

пропагувала ОУН. До Другої світової війни Петро Федорів, хоч і потрапив у поле зору польських спецслужб та правоохоронних органів, пережив три арешти, так і не був належним чином розконспірований і звинувачений у антидержавній діяльності. Це дозволило йому протягом 30–х років залишатися в епіцентрі діяльності ОУН у Бережанському та Підгаєцькому повітах Тернопільського воєводства.

Список використаних джерел

1. Веднєв, ДВ., Биструхін, ГС., 2006. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...» Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА. 1940–1950–ті роки, Київ, 536 с.
2. «Державний архів Тернопільської області», Ф.487, Оп.1, Спр.710.
3. «За тебе, свято Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА», 2007, Чернівці, Кн.7, 454 с.
4. «Літопис УПА. Нова серія, том 21. Ярослав Старух. Документи і матеріали», 2013, Київ–Торонто, 1008 с.
5. Паньків, М., 2009. «Теофілія: про Бзову–Федорів–Стахів», Львів, 192 с.
6. Посівнич, М., 2010. «Воєнно–політична діяльність ОУН у 1929–1939 роках», Львів, 368 с.
7. Федорів, О. «Розвідник Дальнич». [online] Доступно: http://old.ukrnationalism.com/_articles/?action=viewArticle&articleId=2021
8. «Центральний державний історичний архів у м. Львові», Ф.348, Оп.1, Спр.1023.
9. Якель, Р. «Життя, покладене на вівтар свободи нації». [online] Доступно: https://dt.ua/SOCIETY/zhittya_pokladene_na_vivtar_svobod_i_natsiyi.html
10. «Instytut Pamięci Narodowej», Syg. IPNBU 944/456.
11. «Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego Brzeżanach rok szkolny 1920/21», 1921, Brzeżany, 24 s.

References

1. Vednyeyev, DV., By'struxin, GS., 2006. «Povstans'ka rozvidka diye tochno j vidvazhno...» Dokumental'na spadshhy'na pidrozdiliv special'nogo pry'znachennya OUN ta UPA. 1940–1950–ti roky' («The insurgent intelligence operates precisely and courageously ...» The documentary heritage of the special units of the OUN and the UPA. 1940s–1950s'), Kyiv, 536 s.
2. «Derzhavny'j arxiv Ternopil's'koyi oblasti (State Archive of Ternopil Oblast)», F.487, Op.1, Spr.710.
3. «Zatebe, svyato Ukraino. Berezhans'ky'j povit u vy'zvol'nij borot'bi OUN, UPA (For you, holiday Ukraine. Berezhany county in the liberation struggle OUN, UPA)», 2007, Chernivci, Kn.7, 454 s.
4. «Litopy's UPA. Nova seriya, tom 21. Yaroslav Starux. Dokumenty i materialy' (Chronicle of the UPA. New series, volume 21. Yaroslav Starukh. Documents and materials)», 2013, Kyiv–Toronto, 1008 s.
5. Pan'kiv, M., 2009. «Teofiliya: pro Bzovu–Fedoriv–Stakhiv (Theophilia: about Bzova–Fedoriv–Stakhiv)», L'viv, 192 s.
6. Posivny'ch, M., 2010. «Voyenno–polity'chna diyal'nist' OUN u 1929–1939 rokax (Military and Political Activities of the OUN in 1929–1939)», Lviv, 368 s.
7. Fedoriv, O. «Rozvidny'k Dal'ny'ch (Dalnych, the Spy)». [online] Dostupno: http://old.ukrnationalism.com/_articles/?action=viewArticle&articleId=2021
8. «Central'ny'j derzhavny'j istory'chny'j arxiv u m. L'vovi (Central State Historical Archive in Lviv)», F.348, Op.1, Spr.1023.
9. Yakel', R. «Zhy'ttya, pokladene na vivtar svobody' natsiyi (Life laid on the altar of freedom of the nation)». [online] Dostupno: https://dt.ua/SOCIETY/zhittya_pokladene_na_vivtar_svobod_i_natsiyi.html
10. «Instytut Pamięci Narodowej», Syg. IPNBU 944/456.
11. «Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego Brzeżanach rok szkolny 1920/21», 1921, Brzeżany, 24 s.

* * *